

БОГДАН БОЙЧУК — НОВИЙ І ПЕРЕДОСТАННІЙ

БОГДАН БОЙЧУК, ВІРШI, ВИБРАНІ І ПЕРЕДОСТАННІ. Нью-Йорк: Сучасність, 1983. 199 стор.

Це сьома збірка поета й появилася вона сім років після шостої збірки, поеми "Подорож з учителем". В творчій арці Бойчука вона становить, так би мовити, ключовий камінь — не тому, що вона наразі остання, а тому, що вона являє собою поетове переоцінення власної творчості. Сам Бойчук у своїй передмові, "Апології автора", остерігає читача, що "автор втручався в майже кожну поезію" і при тому стверджує, "що вибрані в цій збірці поезії та їх версії становлять основу його доробку."

Критиків і літературознавців таке твердження зразу прискорює пульс і спокушає його взятися за порівняння перших друкованих версій з останньою. Таке зайняття не тільки надзвичайно цікаве, але становить собою один із головних засобів до зрозуміння і оцінення творчості письменника. Не можу я взятися за грунтовне порівняння, але все ж таки постараюся, бодай побіжно, накреслити наймарканіші зразки поетового "втручання" у вже раніше друковані свої твори.

Краща назва для цієї збірки була б: "Вірші **перетворені** й передостанні". Бо Бойчук дійсно перейшов свою творчість критичним оком вибагливого редактора, викидаючи (навіть цілу свою другу й відносно слабу збірку, поему "Земля була пустошня", 1959), переставляючи, скорочуючи, замінюючи і оточнюючи. Дуже мало, замало, письменників спосібні такого роду саморедакції. В українській літературі мені приходять на думку тільки два: Зеров і Стефаник. Правда, є більше письменників, що можуть вибрати із своєї творчості ранні твори, які їм подобаються в пізніших роках, але щоб ці твори перетворити й притому їх **поліпшити** — це вже дійсно рідкісне явище. Цього саме осягнув Бойчук.

В загальному, всі зміни вінув під кутом вивершеного лаконізму виразу та конкретизації поетичного образу. Все зайве, реторичне, тавтологічне, надто описове — поет зумів викинути. При тому, в нахилі до конкретизації образу, Бойчук повикидав багато з того "штучно поетичного" лексикону, так притаманного для поетів Нью-Йоркської групи (наприклад, "посаджених слідів доспілі квіти" сконкретизовано на "посіяних зернин доспіле жито", "Над чорною утробою Дніпра" на "Чорнім закруті Дніпра", "обличчями стікали вій" на "з очей зривали вій", "в глину ночі" на "в темніні ночі" і т. д.).

В одній із перших заміток на поезію Нью-Йоркської групи, Вадим Лесич писав про Бойчука:

Хоч скаля його чуття досить широка і з глибинними проривами, проте абстрактна реторика метикування у тих місцях, де мистецький образ міг би дати іноді сильне враження, замазує течію поезії, так

Journal

наче б накриває його творче кипіння якимось бляшаним ковпаком, — і поезія не вибухає завершеною пуантою, чого все ж таки належало б сподіватися із засновників його поезії, творча пристрасть якої має, як здається, глибокий корінь¹.

Коли б Лесич дожив до появи цієї збірки Бойчука, він радів би, бо редакція, що провів Бойчук над своїми творами власне і усунула ту репортику.

Найкраще буде проілюструвати конкретним прикладом суть Бойчукового перетворення. Хоч віршів для цього можна б навести безліч, я вибрав один вірш, що мені був подобався в першому варіанті, і що мені ще більше подобається в другому. Це вірш “Селянин” із першої збірки поета, “Час болю”. Писаний він вперше 1955 року. Появився він у збірці так:

Ішов ріллею.
Срібна голова
звисала між плечима,
Обличчя:
боронами зрите,
і борозни в ногах.

Да святиться

Ішов.
У жмені репаній —
останній клаптик неба,
у серці —
Грудка чорнозему.
А сонце розливалося
під босими ногами
і пекло.

Да будеть воля

Межу свою переступив —
і на коліна.
“Нас хтіли розлучити,” —
шепотом,
мов до коханки
й ніжно гладив
скиби.

Небесіх і на землі

Упав хрестом
(і клаптик неба
виховзнув навік)

¹ Вадим Лесич, “Поети на перехрестях”, Листи до приятелів, 1959, чч. 7-8, стор. 17.

Торкнув устами
лоно чорної землі,
і декілька перлин
з повік зірвалось.

Амінь

Розлука стала злukoю
Кінець став вічністю.

Гарний вірш і сильний своєю образністю вкоріненою в українську хліборобську дійсність. І здавалося б, що вірш вже досконалій. І щойно коли його прочитати в новому варіанті стає ясним скільки в ньому було зайвого й того, що, за словами Лесича, “замазує течію поезії”. Переробляючи цей вірш, Бойчук залишив перші дві строфи без змін, але викинув релігійний рефрен із цілого віршу. Третю строфу взагалі викинув, а четверту перетворив так:

Упав хрестом.
Клаптик неба
виховзнув з руки.
Торкнув устами
лоно чорної землі
і почорнів.

Як я вже сказав, вірш був сильний і в першому варіанті. Але в другому, Бойчук стиснув і спреконцентрував його до максимуму. Ототожнення селянина з його ріллею в перших двох строфах тепер завершується смертю, злиттям із ріллею в останньому рядку “і почорнів”. Немає зайвого релігійного відлуння, немає строфи про ріллю-коханку, що роздрібнювала зосередження з віковичної долі селянина включаючи опис очевидної любові селянина до ниви. В останньому варіанті поет концентрується виключно на суцільному ототожненню селянина і ниви, яку він обробляє і з якою він зливається в смерті. Немає зайвих сентиментальних “перлин з повік”, ні зайвих редакційних пояснень про розлуку, що стала злukoю, кінець — вічністю. В другій редакції поет не вдається до коментарів. Представляє він долю селянина чітко і згущено. Ціла метафорика суцільна, зв'язана з ріллею (“обличчя: боронами зрите”) чи з денним ритуалом селянина при обробці землі (“останній клаптик неба... грудка чорнозему... сонце розливалося... і пекло” — все мов той денний полуденок: скибка хліба, грудка сиру, горілка). Усунення зайвих коментарів дає Бойчукові можливість створити динамічно чіткий образ, що своєю силою нагадує образи в новелях Стефаника.

Таких прикладів редакційного поліпшення віршів можна б навести більше. Часами це заміна тільки деяких слів, що дозволяє поетові уточнити свій образ, часами це більші куп’юри й скорочення. Навіть у досконалій поемі “Подорож з Учителем” Бойчук зумів спреконцентрувати свою образність. Наведу тільки один приклад:

Journal

і слово, кров'ю окроплене, в церквах
іржавіло у зашморгах кадила,
в тяжких кіптіннях черствіло на вівтарях
і перші па肖і свої губило.

В новому варіанті слово “іржавіло” замінено словом “душилося”. Здається така мала зміна, але як вона прецизує образ! Бож слово не може “іржавіти” від кадила, але “душитися” то вже аж!

Коли мова йде про “Подорож з Учителем”, хочу звернути увагу на один момент, що дає нам нагоду зрозуміти силу поетичного вислову. Є в поемі одна потрясаюча сцена, яку Бойчук повторює в циклі неопублікованих віршів, що ввійшли до цієї збірки. Але, що цікаве — це те, що в циклі “Любов у трьох часах” ця сцена описана прозою. Коли порівняти прозовий і віршовий варіанти, побачимо, як саме Бойчук поетизує цей епізод. Мова йде про одинадцяту частину циклу, де Бойчук пригадує з минулого:

Біля криниці Соб’єського я побачив жінку, яка лежала посеред вулиці, розкинувши руки. Її голова була розірвана пострілом, а з чашки тягнулася застигла кров і клапті липкого волосся. Збоку лежала відкрита торбинка, з якої сипались шпильки, коралі, гребінець...
(стор. 161)

Епізод потрясаючий. Але наскільки він більш потрясаючий коли Бойчук передає його поезією, де кожне слово підібране для максимуму образності і значнево-емоційного навантаження:

як до асфальту тілом приросла
з гебрейським профілем забита жінка,
розкинувши по світі рамена,
а збоку плакала її торбинка:
коралями, шпильками і теплом
малих прикрас жіночої природи... (стор. 85)

Прозова версія багато точішша й більш графічна: там довідуємося, що жінка має прострілену голову, бачимо кров і клапті липкого волосся, бачимо і торбинку при ній. Та в поетичній версії нічого з того графічного не залишилося. Жінка прямо вбита приросла тілом до асфальту, має гебрейський профіль. Та все ж таки це образ сильніший. І зводиться все майже до двох троп: узагальнення і уособлення. У вірші Бойчук з однієї сторони оточнює жінку — це жінка з “гебрейським профілем” — але в той сам час узагальнює її трагічну долю коли метафоризує за допомогою метонімії вулицю на світ. Жінка з розкинутими по світі раменами стає, таким чином, символом всіх жертв людського насильства. А завершення пущанти поезії, про що говорив Лесич, відбувається через уособлення. Не треба

Журнал

різних деталів злочину, треба тільки персоніфікацію торбинки, тої німої подруги забитої, що плаче малими прикрасами жіночої природи. Ця поетична абстракція, ця конденсація образу в плачі неживої речі в наслідок людської жорстокості, це **олюднення** торбинки плачем, коли її подругу **омертво** — цей контраст і надає цьому епізодові емоційно-поетичної сили. І в цьому малому прикладі бачимо суть поетичної манери Бойчука: **метафоризація дійсності**. І цим власне ця найновіша збірка така цікава. В ній Бойчук удосконалив свої метафори, а тим самим основу своєї поетичної творчості.

З тематичного боку, в нових віршах Бойчук і надалі вболіває над незрозумілій присутності зла в Божому світі, над безапеляційною смертністю людей, над нетривкістю кохання, взаємин, дружби. Мабуть єдиноким відхиленням від цієї тематики є взагалі одиноким виявом легкого сарказму це вірш “До чужої жінки у стані несповна любові (Шарж на традиційну нуту” з циклу віршів передостанніх.

Кінчаючи хочеться, хоч в кількох словах, характеризувати Бойчука як поета. Це річ, звичайно, найтрудніша, на яку можна б присвятити цілу монографію. Тут я можу це зробити тільки неточними порівняннями. Читаючи твори Бойчука, мені насуваються на думку скульптури Крука. Асоціація не припадкова. Коріння обох мистців в тому найздоровішому й найпритаманнішому українству прошарку суспільства — в селянстві. Помимо урбаністичних образів, помимо урбаністичних переживань, поезія Бойчука тяжить до землі, до правічного циклю рождення і вмиралля. Найсильніші його образи, як найсильніші скульптури Крука, це ті, що пов’язані зі світом села. Навіть коли це село не українське. На підтвердження цього і на закінчення процитую один із таких віршів Бойчука (до речі один, що його Бойчук не міняв), де власне явна ця притаманна “селянськість”. В англійців є краще на це слово: “earthy”.

Південна Кароляйна

Муринка
над колодязем
розвісила
смагляві груди,
що ранами, як кактуси,
цвітуть;

і кинула відро,
і, зачерпнувши дня,
заголосила:
він такий самотній, Пане,
і тяжкий!

Такий тяжкий... (стор. 39)

Journal

I Бойчук у своїх віршах і Крук у своїх скульптурах є “earthy”. Це без сумніву ніяк невичерпне окреслення, але, на мою думку, дає хоч один орієнтаційний маяк до поезії Богдана Бойчука.

Данило Гусар Струк
Торонтський університет